

OPINTOKESKUKSET JÄRJESTÖLLISEN SIVISTYSTYÖN OPPILAITOKSINA

Seppo Niemelä haastoi kirjassaan *Sivistystyö alan toimijat kirkastamaan käsityksiään siitä mitä vapaa sivistystyö tekee*. Tehtävä on ajankohtainen, koska vain aidosti tehtävätietoisilla toimijoilla on riittävät perustelut kertoa opetushallinnolle ja muille mahdollisille rahoittajille, mihin vapaa sivistystyö tarvitsee rahaa. Tämän kirjoituksen tarkoituksena on olla yksi puheenvuoro vapaan sivistystyön missiota ja sen kirkastamista koskevassa keskustelussa. Näkökulmana on järjestöllinen sivistystyö kuten myös Seppo Niemelällä, mutta tarkastelen asiaa muiden kuin ns. yhteiskunnallisten sivistysliittojen ja opintokeskusten kontekstista käsin. Itselleni tutuin viitekehys on kulttuurista sivistystyötä tekevän Nuorisoseuraliikkeen piirissä syntyneen Opintokeskus Kansalaisfoorumin viitekehys. Sivistyksellinen missio näyttäytyy minulle siten hieman toisessa valossa kuin mikä on esitetty *Sivistystyö* -kirjassa. Tavoitteena on kuitenkin pitää koko ajan mielessä järjestöllisen sivistystyön laaja kirjo yhteiskunnallisten sivistysliittojen tekemä sivistystyö mukaan lukien. Kirjoituksessa kuvaan käsitystäni järjestöllisen sivistystyön missiosta 2000-luvun Suomessa ja opintokeskusten roolista järjestöissä tapahtuvan oppimisen fasilitaattoreina.

Järjestöllisen sivistystyön kolme perinnettä

Vapaalla sivistystyön taustalla on minun käsitykseni mukaan kolme perinnettä, jotka luovat perustan vapaan sivistystyön ja erityisesti järjestöllisen vapaan sivistystyön olemassaolon oikeutukselle. Näistä perinteistä kaksi ensimmäistä on ilmiselvästi havaittavissa, mutta kolmas perintö on hieman vaikeammin hahmotettavissa. Kaksi ensimmäistä perinnettä ovat ihmisen kasvun tukeminen toisaalta yksilönä ja toisaalta yhteisön jäsenenä. Nämä kaksi perinnettä muodostavat tavallaan saman lantin kaksi puolta. Toista ei ole ilman toista. Yhteisö joka ei saa palautetietoa omaäänisiltä kansalaisilta jähmettyy vähitellen omaan mahdottomuuteensa. Vastaavasti yksilöt, jotka eivät huomioi yhteisön tarpeita, aiheuttavat ennemmin tai myöhemmin yhteisöllisen kaaoksen. Nuorisoseuraliikkeen motto "hyvä ihminen ja kunnan kansalainen" ilmentää tätä yksilön ja yhteisön välistä jännitteistä kenttää, johon on jatkuvasti etsittävä toimivaa tasapainoa.

Vapaan sivistystyön kolmas perinne liittyy ihmisyyden ja humaniteetin kulttuurisena itseisarvona. Ihmiset ja yhteisöt tulevat ja menevät, mutta Ihmisten kasvattaessa itseään ja toisiaan sekä pyrkiessä vastavuoroisuuteen perustuvaan yhdessä elämiseen, jättävät he jälkeensä jotain, joka näkyy kulttuurien kehittymisenä ja inhimillisen tietämyksen lisääntymisenä.

Vieläkö vapaata sivistystyötä sitten tarvitaan? Viime vuosisadan 70–80 -luvulla saattoi näyttää, siltä, että suomalaisesta yhteiskunnasta oli saatu rakennettua valmis "lintukoto". Virallinen koulutuslaitos oli saatu rakennettua lähes kaiken kattavaksi, joten ne perustaidot, joita vapaa sivistystyö oli "oman toimensa ohella" opettanut kansalle - esim. lukutaito - ei enää kelvannut perusteluksi vapaan sivistystyön olemassa ololle.

Vapaan sivistystyön todelliset vahvuudet ja tehtävämääritykset piilevätkin kuitenkin edellä kuvatuilla alueilla, jotka näyttävät jäävän virallisen koulutusjärjestelmän katvealueisiin. Seppo Niemelä perustelee kirjassaan ansiokkaasti miten vapaat sivistystyöt eivät todellakaan ole vielä

tulleet tehdyksi. Niemelä kantaa erityistä huolta siitä, että kansalaisuuteen ja demokratiaan liittyvät kansalaisten kompetenssit ovat viime vuosikymmenten kuluessa pahasti rapautuneet, ja tulevat mahdollisesti edelleen rapautuessaan asettamaan kyseenalaiseksi koko demokraattisen yhteiskunnan toimivuuden. Niemelä korostaa järjestöllisen sivistystyön erityisasemaa oppimisympäristönä, jolle kansalaiskasvatus sopii luontevasti, ja jonka tehtävän suorittamisessa sillä myös ovat pitkät perinteet. Sama tehtävä nähdään myös Arviointineuvoston kahdessa raportissa sivistysliitoille ja opintokeskuksille hyvin istuvaksi.

Suomalaisessa koulutusyhteiskunnassa näyttää vapaan sivistystyön itsekasvatukseen liittyvä haaste hoituvan helposti muiden oppilaitosmuotojen hoitamana. Suomalaisen nykyihmisen erilaiseen kouluttautumiseen käyttämä aika ja vaiva ovat määrältään todella merkittävät. Tarkemmin tarkasteltuna hyvin suuri osuus tuosta kouluttautumisesta liittyy ammatillisen kompetenssin saavuttamiseen ja oman työmarkkinakelpoisuuden säilyttämiseen. Tehokkuusajattelun sävyttämässä koulutussysteemissä ei ole paljoa tilaa ihmisenä olemisen pohtimiseen ja siitä käytävään keskusteluun. Tulokset näkyvät monenlaisena itseltä ja toisilta hukassa olemisena. Aktiivinen toiminta ja oppiminen järjestöllisessä kontekstissa on aina tarjonnut ja tarjoaa edelleen vastalääkettä tälle hukassa olemiselle.

Ihmisyyden ja humaniteetin pitäminen itseisarvoina ei ole tänä päivän kovin muodikasta, vaikka arvokeskustelua peräänkuulutetaankin juhlapuheissa. Mika Mannermaa totesi Pro Humanum järjestön Sivistyskahvilassa marraskuussa 2005, että Suomesta on ylipäättään hävinnyt tulevaisuutta koskeva päämäärärationaalinen keskustelu. Tilalle on tullut välineraationaalinen keskustelu. Hänen mukaansa emme tulevaisuutta koskevissa pohdiskeluissamme keskustelee päämääristä vaan yksinomaan keinoista. Yhteiskunnan tasapainoinen kulttuurinen kehitys kuitenkin edellyttäisi päämäärärationaalista arvokeskustelua. Jos keskustelua käydään vain keinoista ja välineistä, jäävät yhteiskunnassa vallitsevat arvot pimentoon ja painottuvat muihin kuin ihmisyyttä edistäviin suuntiin. Päämäärärationaalisen arvokeskustelun edistäminen sopii erityisen hyvin järjestölliselle sivistystyölle, koska niiden toimintakenttä muodostuu lukemattomista, erilaisia arvolähtökohtia edustavista kansalaisjärjestöistä.

Vaikka kaikilla vapaan sivistystyön "avaintulosalueilla" onkin paljon saavuttamattomia tavoitteita, ei vapaa sivistystyö nähdäkseni ole epäonnistunut tehtävässään, eivätkä vapaat sivistystyöt ole vielä suoritettu. Väitän jopa, etteivät vapaat sivistystyöt voikaan tulla kokonaan tehdyksi. Tämä johtuu yhteiskunnallisen kehityksen ja ihmisyksilöiden elämän prosessiluonteesta. Yhteiskunta on jatkuvassa tulemisen tilassa. Yhteisön ja yksilön välinen tasapaino on löydettävä yhä uudelleen. Sama koskee eri yhteiskuntien välistä suhdetta. Vastaavasti ihmisyksilöiden itsekasvatustehtävä jatkuu niin kauan kuin on olemassa ihmisiä. Sukupolvi sukupolven jälkeen kohtaa enemmän tai vähemmän samat ihmisenä olemiseen liittyvät haasteet. Ja vaikka kulttuurit kehittyisivätkin ihmiskasvoiseen suuntaan, ei tälläkään alueella tule aivan heti katto vastaan.

Järjestöllisen sivistystyön koko kirja

Seppo Niemelä rakensi kirjassaan yksinkertaistettua mallia sivistystyön olemuksesta. Kehä, jonka kolmena kiintopisteenä ovat 1. Uuden oppiminen 2. Henkilökohtaisen suhteen luominen opittuun ja

3. Opitun soveltaminen yhteiskunnallisessa todellisuudessa (Seppo Niemelä, *Sivistystyö* s. 27-28) kuvaakin mielestäni hyvin sivistymisen prosessia, kunhan sitä ei tulkita liian lineaarisesti niin, että ihminen kasvaisi ensin jonkinlaisessa tyhjiössä täyteen itseyteensä ja putkahtaisi sitten valmiina omaäänisenä kansalaisen toteuttamaan yhteiskunnallista elämäänsä. Itse näkisin, että kyseessä on myös kolme rinnakkaista prosessia; elämän mittainen yksilönä kasvamisen prosessi, koskaan päättymätön yhteisönä ja yhteisöinä kehittymisen prosessi ja osittain näiden kahden muun prosessin tuloksena syntyvä kulttuurisen evoluution prosessi. Mallista voisi tehdä myös spiraalimaisen version, jossa yksilönä ja yhteisönä kasvamisen prosessien tuloksena sosiokulttuurinen todellisuus kohoaa uudelle tasolle ja luo uudenlaiset edellytykset ihmisten yksilölliselle kasvulle ja yhteisöjen kehittymiselle.

Seppo Niemelän mukaan hänen esittelemänsä kehämallin kaksi ensimmäistä etappia edustavat ihmisen persoonallisuuden kehittymisen haasteita ja viimeinen kansalaisena toimimisen haasteita. Olisi houkuttelevaa ajatella, että ns. yhteiskunnallisten sivistysliittojen ja opintokeskusten missio liittyisi enemmän kolmanteen etappiin kun taas muiden järjestöllistä sivistystyötä edustavien sivistysliittojen ja opintokeskusten missiot liittyisivät enemmän kahteen ensimmäiseen etappiin. Tarkemmin tarkasteltuna jako on kuitenkin liian karkea. Vaikka poliittisesti sitoutumattomien opintokeskusten ensisijainen tarkoitus ei näyttäisikään olevan yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja poliittisen todellisuuden kehittäminen, edustavat ne hyvin suurta määrää kooltaan vaihtelevia kansalaisjärjestöjä. Nämä kansalaisjärjestöt yhdessä lähellä poliittisia puolueita olevien järjestöjen kanssa muodostavat keskeisen pohjan suomalaiselle kansalaisyhteiskunnalle.

Poliittinen sitoutumattomuus ei tarkoita sitä, etteikö sitoutumattomien kansalaisjärjestöjen toiminta olisi yhteiskunnallisesti merkittävää, vaikka näin tunnutaan joskus ajattelevan. Hyvänä esimerkkinä voi mainita nuorisoseurajärjestön, joka on merkittävästi vaikuttanut suomalaisen yhteiskunnan kehittymiseen. Samoin erilaisten vammaisjärjestöjen toiminta voi olla jäsenistölleen linkki yhteiskuntaan, joka on rakennettu "normaalien" ihmisten ehdoilla. Kulttuurinen harrastaminen voi ensi silmäyksellä näyttää harmittomalta vapaa-ajan vietoilta, mutta voi yhteisöllisen taidekasvatuksen menetelmiä hyödyntäen muuttua merkittäväksi yhteiskunnallista todellisuutta muuttavaksi voimaksi.

Vastaavasti ns. yhteiskunnallisten opintokeskusten toiminnassa on tekijöitä, jotka kohdistuvat ihmisen kokonaisvaltaiseen kasvuun. Tämä puoli toimintaa näyttää usein jäävän vähemmälle huomiolle kun nostetaan esille yhteiskunnassa vallitsevaa demokratiavajetta ja kansalaisten passiivisuutta. Vapaassa sivistystyössä on kuitenkin vahva tekemällä oppimisen eetos, joka pitää sisällään sen tosiasian, että toimiessaan yhteiskunnallisesti tai poliittisesti, ihminen ei muuta ainoastaan yhteiskuntaa vaan muuttuu väistämättä myös itse.

Tietyssä mielessä jako ns. yhteiskunnallisiin opintokeskuksiin ja muihin opintokeskuksiin on keinotekoinen. Molempia ryhmiä tarvitaan, koska ihmiset, joita varten sivistysliitot ja opintokeskukset ovat olemassa hahmottavat ympäröivää todellisuutta monella eri tavalla, toiset enemmän, toiset vähemmän poliittisesti. Samasta syystä on paikkaansa pitämätön oletus, että yhteiskunnallisia sisältöjä käsittelevät opinnolliset kokonaisuudet olisivat automaattisesti ihmistä enemmän sivistäviä kuin esim. kulttuurisia sisältöjä käsittelevät opinnot saatikka opinnot, jotka

eivät näytä perustuvan yleisesti hyväksytyyn maailmankäsitykseen. Järjestöllisen sivistystyön moniarvoisuutta edistävä elementti perustuu ihmisten mahdollisuuteen tulkita olemassa olevaa todellisuutta uudella tavalla. Tällaisista pohdiskeluista voi parhaassa tapauksessa lähteä liikkeelle yhteiskunnallinen paradigman muutos.

Järjestöllinen sivistystyö ja opintokeskukset sen fasilitaattoreina

Edellä on hahmoteltu järjestöllisen sivistystyön tehtävänkuvaa ja haasteita. Sivistysliittojen ja niiden ylläpitämien opintokeskusten perustetehtävänä on tukea järjestöissä tapahtuvaa oppimista ja toimia tämän oppimisen fasilitaattoreina. Tässä tehtävässä niillä on käytössään vuosikymmenien aikana muotoutunut oma järjestölliselle sivistystyölle ominainen pedagogiikkansa ja tälle pedagogiikalle ominaiset oppimismenetelmät, joista opintokerho-opiskelu kaikkein tyypillisimpänä.

Kansalaisjärjestöt ovat monesta syystä erinomaisia oppimisympäristöjä. Yksi tärkeä oppimista edistävä tekijä on toiminnan pitkäjänteisyys. Samat ihmiset toimivat yhdessä ehkä vuosikymmeniä. Toiminnan arvo- tai aatepohjaisuus lisää tavoitteisiin sitoutumista kun toimijat pitävät enemmän tai vähemmän samoja asioita tärkeinä. Mikäli järjestön missio ja olemassa olemisen tarkoitus eivät ole menettäneet ajankohtaisuuttaan, järjestöissä tapahtuu oppimista automaattisesti. Aidosti tehtävätietoiset toimijat haluavat päästä itselle asetettuihin tavoitteisiin mahdollisimman hyvin. Tämä motivoi oppimista.

Opintokeskusten tukevat tätä luontaisestikin tapahtuvaa oppimista niin tuomalla toimijoiden tietoisuuteen pedagogisia työkaluja kuin välittämällä rahallista tukea opintojen kannalta järkeviin kuluihin.

Oppimiselle järjestöissä on myös esteitä. Jos missio on hukassa, toiminnasta on voinut syntyä itsetarkoitus, jota jatketaan paremman tekemisen puutteessa. Tai yhdistyksestä on voinut tulla pelkkä yhdessäolon paikka ilman sen kummempia toiminnallisia tavoitteita. Tällöin asiat todennäköisesti tehdään juuri niin kuin ne on ennenkin tehty.

Tänä päivän järjestöelämä niin kuin monet muutkin inhimillisen toiminnan muodot on melkoisessa murroksessa. Tämä murros voi toisaalta laukaista merkittäviä oppimisprosesseja, mutta se voi myös jähmettää toimintaa ja estää uuden oppimista.

Opintokeskuksen luonteva tehtävä on auttaa järjestöjä poistamaan oppimiselta esteitä. Tässä tehtävässä niillä on käytössä edellä mainittujen opintokerhojen lisäksi kurssimuotoinen toiminta. Suuret kehittämishaasteet pakottavat opintokeskukset ja järjestöt yhdessä pohtimaan uusia keinoja saavuttaa tavoitteet. Esimerkiksi projektimuotoinen toiminta on tänä päivänä yleisempää kuin ennen. Myös vanhoja toimintamuotoja on kehitettävä. Niinpä yhdellätoista opintokeskuksella onkin ollut jo jonkin aikaa vireillä opintokerhojen kehittämiseen tähtäävä yhteinen hanke.

Yhteenvetona voi todeta, että opintokeskusten toimenpiteet järjestöissä tapahtuvan oppimisen tukemiseksi ovat kahdenlaisia; toisaalta tuetaan järjestön tavoitteisiin liittyvää yksilöiden ja ryhmien oppimista. Toisaalta autetaan järjestöjä kehittämään omia rakenteita, kulttuuria ja muuta järjestöllistä infrastruktuuria niin, että nämä paremmin tukevat järjestön tavoitteisiin pääsemistä ja siihen liittyvää oppimista.

Järjestöissä tapahtuva oppiminen on lopputulos hyvin monen toimijaryhmän toiminnasta. Näin ollen myös oppimistulokset ovat kiinni hyvin monen ihmisen yhteistyöstä. Esimerkiksi kurssien onnistumiseksi tarvitaan tuloksellista yhteistyötä vähintäänkin oppijoilta itseltään, ohjaajilta, järjestön koulutustoiminnasta vastaavilta, opintokeskuksen henkilökunnalta ja oppimista

resursoivalta opetushallinnolta. Opintokeskus toimii tämän oppimiseen tähtäävän yhteistyön koordinoijana.

Järjestöoppiminen on pääsääntöisesti Non-formaalia tai infomaalia omaehtoista oppimista. Tämän omaehtoisuus on järjestöllisen sivistystyön ehdoton vahvuustekijä. Oppimista tukevan opintokeskuksen kuten myös sitä resursoivan opetushallinnon velvollisuus on kunnioittaa tätä autonomiaa. Vaikka järjestöoppijoille voidaankin ja heille pitää antaa oppimisen virikkeitä ja ärsykeitä, tulee heidän säilyä oppimisprosessin ”omistajina”. Näin varmistetaan, että järjestöissä tapahtuva oppiminen ja muu aktiivinen kansalaisuus tapahtuu kansan, ei opintokeskuksen tai opetushallinnon ehdoilla.

Lähde:

Niemelä, Seppo (2008) Sivistystyö